

Bernhard Schlink

Jälkeläinen

SUOMENTANUT PIIRKKO ROINILA

WSOY

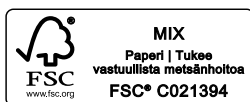
Bernhard Schlink

Jälkeläinen

Suomentanut Pirkko Roinila

Werner Söderström Osakeyhtiö
Helsinki

The translation of this work was supported by a grant from Goethe-Institut.

Ensimmäinen painos

Katkelman Eduard Möriken runosta ”Kevät” on suomentanut Arvi Kivimaa.
Matthias Claudiuksen runon ”Kuu paistaa metsän yllä” toisen säkeistön on suomentanut
Aale Tynni. Kolmannen säkeistön on suomentanut Pirkko Roinila tätä teosta varten.
Friedrich Hebbelin runon ”Ei moista syksyn päivää nähty ennen” on suomentanut
Saima-Liisa Laatunen.

Saksankielinen alkuteos

Die Enkelin

Copyright © 2021 by Diogenes Verlag AG, Zurich

All rights reserved.

Suomenkielinen laitos © Pirkko Roinila ja WSOY 2026

ISBN 978-951-0-51750-5

Painettu EU:ssa

Werner Söderström Osakeyhtiö
Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki
Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut:
tuotevastuu@wsoy.fi

ENSIMMÄINEN OSA

1

HÄN SAAPUI kotiinsa. Kello oli kymmenen; torstaisin hän sulki kirjakaupan vasta yhdeksältä, ja vedettyään puoli kymmeneltä turvasäleiköt näyteikkunoiden ja sisäänkäynnin eteen hän lähti kävelemään puoli tuntia kestäväää reittiä puiston halki; se oli pidempi kuin katuja pitkin mutta teki hyvää pitkän työpäivän jälkeen. Puisto oli villiintynyt, ruusupenkit muratin valtaamat, likusteriä leikkaamatta. Mutta siellä tuoksui hyvältä, alppiruusulta tai syreeniltä, lehmuksesta tai jumaltenpuulta, leikatulta nurmikolta tai märeältä mullalta. Hän kulki reittiä kesät talvet, hyvällä ja huonolla säällä. Kun hän pääsi kotiin, päivän harmit ja huolet olivat karisseet pois.

Hän asui vaimonsa kanssa monikerroksisen jugendtalon edustuskerroksen asunnossa, jonka he olivat ostaneet halvalla vuosikymmeniä sitten ja joka nyt oli arvokas, heidän vanhuutensa turva. Leveä portaikko, kaartuva porraskaide, stukkakoristeet, alaston kaunotar, jonka pitkät hiukset myötäilivät portaikkoa kerroksesta toiseen – hänelle tuotti mielihyvää astua taloon, nousta portaat ja avata ovi, jota koristi kukkakuvioinen lasimaalausikkuna. Vaikka hän hyvin tiesi, mikä häntä odottaisi.

Eteisen lattialla lojui Birgitin päällystakki ja kaksi ruokatarvikkeiden täyttämää ostoskassia kumollaan. Olohuoneen

ovi oli auki. Kannettava tietokone ja huopa, johon Birgit mielellään kietoutui, olivat valahtaneet sohvalta lattialle. Lasi viinipullon vieressä oli kaatunut ja matolle oli läikynyt punaviiniä. Toinen kenkä lojui oviaukossa, toinen kaakeliuunin edustalla; Birgit oli kai tapansa mukaan viskonut kengät jalastaan.

Hän ripusti päällystakkinsa kaappiin, pani kengät lipaston viereen ja meni olohuoneeseen. Tulppaanimaljako oli näköjään myös kaatunut; maljakonsirpaleet ja nuokahtaneet kukat lojuivat vesilammikossa flyygelin vieressä. Olohuoneesta hän meni keittiöön. Mikron vieressä oli tyhjä pakkaus kanaa ja riisiä, tiskialtaassa Birgitin puoliksi tyhjentämä lautanen ja astiat yhteisen aamiaisen jäljiltä. Hän siivoaisi, tiskaisi ja laittaisi paikat kuntoon.

Siinä hän seisoj tuntien raivon vatsassaan ja käsissään. Mutta se oli väsynyttä raivoa. Liian usein hän oli antanut sen tulla ja mennä. Mitä muutakaan hän olisi tehnyt? Jos hän aamulla osoittaisi suuttumuksensa Birgitille, hän kohdaisi häpeilevän ja uhmakkaan katseen, joka sitten väistäisi hänen katsettaan, ja Birgit vaatisi saada olla rauhassa, ei hän paljon ollut juonut, eikö nyt enää saisi juoda edes vähäsen, sitä paitsi oli hänen oma asiansa, minkä verran hän joi, ja jos juominen häiritsi, niin sopi mennä muualle. Tai sitten Birgit puhkeaisi kyyneliin ja syyttäisi ja nöyryyttäisi itseään, kunnes saisi häneltä lohdutusta, kunnes hän sanoisi rakastavansa, hyvittelisi, vakuuttaisi, että kaikki oli hyvin.

Hänellä ei ollut nälkä. Birgitin jäljelle jättämä kana ja riisi riittäisi. Hän lämmitti sen mikrossa ja söi keittiönpöydän ääressä. Sitten hän pakkasi ruokaostokset jääkaappiin,

kantoi viinipullon ja lasin, sirpaleet ja nuokahtaneet kukat olohuoneesta keittiöön, pyyhki veden lattialta, pirskotti sitruunamehua maton punaviinitahroille, sulki kannettavan, taitteli huovan kokoon ja tiskasi astiat. Keittiön yhteydessä oli pieni komero, entinen ruokakomero, nykyinen pyykinhuone; hän siirsi pesukoneen sisällön kuivausrumpuun ja pyykkikorin sisällön pesukoneeseen. Hän keitti vettä, laittoi teetä ja istahti teelaseineen keittiönpöydän ääreen.

Tämä ilta oli yksi monista. Joinakin iltoina, kun Birgit oli aloittanut juomisen aikaisin, lattialle oli kaatunut enemmänkin kuin kaksi ostoskassia ja yksi viinilasi ja sirpaleita oli enemmän kuin yhden maljakon verran. Toisina iltoina Birgit oli juonut ensimmäisen lasillisen vasta vähän ennen hänen kotiintuloaan ja oli iloisella, puheliaalla, hellällä tuulella, ja juotuaan viinin sijasta samppanjaa Birgit huokui elinvoimaa, jonka aistiminen teki hänet onnelliseksi ja samalla surumielliseksi, niin kuin kaikki hyvä, josta tietää, ettei se ole totta. Sellaisina iltoina he menivät yhdessä vuoteeseen. Muulloin Birgit makasi hänen kotiin tullessaan usein jo vuoteessa, ja jollei maannut, hän kantoi Birgitin vuoteeseen sohvalta tai lattialta.

Sen jälkeen hän istui jakkaralla kampauspöydän edessä ja katseli Birgitiä. Uurteisia kasvoja, veltostunutta ihoa, karvoja sieraimissa, sylkeä suupielissä, halkeilleita huulia. Toisinaan hän näki Birgitin luomien värähtelevän, käsien liikehtivän levottomasti, kuuli hänen lausuvan käsittämättömiä sanoja, voihkivan tai huokailevan. Birgit kuorsasi, ei niin kovaa, etteikö hän olisi kyennyt nukkumaan käytyään myöhemmin itsekin vuoteeseen, mutta tarpeeksi kovaa, että nukahtaminen teki tiukkaa.

Tiukkaa teki myös Birgitin haju. Hän haisi alkoholilta ja sairaalta vatsalta, ja joskus hajun pistävyys toi mieleen koipallot, joita isoäiti tapasi pitää vaatekaapeissaan. Silloin kun Birgit oksensi sänkyyn, mitä onneksi tapahtui harvoin, hän avasi ikkunan selälleen, pidätti henkeään puhdistaessaan Birgitin ja sängyn ja lattian sängyn edustalla ja hengitti välillä syvään ikkunan ääressä.

Mutta jakkaralla istumista hän ei jättänyt väliin kertaa-kaan. Hän katseli Birgitiä ja näki ajan runtelemissa kasvoissa eheyden, entiset, hyvien aikojen kasvot, jotka saattoivat eri mielentiloissa näyttää niin erilaisilta, että se toisinaan hämmensi häntä, mutta jotka olivat aina olleet täynnä elämää, jopa unisina, uupuneina tai pahantuulisina. Miten eloton Birgitin ilme olikaan hänen juotuaan! Toisinaan hänen nykyisistä kasvoistaan kuvastui välähdyksiä menneiden aikojen kasvoista: sinipaitaisen opiskelijan päättäväiset kasvot, nuoren kirjakauppiaan varovaiset, hillityt kasvot, usein niin arvoitukselliset ja kiehtovat, ja sen jälkeen kun Birgit oli löytänyt kirjoittamisen, keskittyneet kasvot, ikään kuin hän ajattelisi kaiken aikaa romaaniaan tai ei saisi sitä koskaan mielestään, ja punehtuneet kasvot, kun hän myöhemmin elämässään keksi polkupyöräilyn ja palasi kotiin tunnin pari kestäneiltä pyöräretkiltään.

Nuo kasvot olivat vanhat. Birgit oli vanha. Mutta noita kasvoja hän rakasti. Hän halusi puhua niille ja toivoi, että ne puhuisivat hänelle, nuo kasvot, joiden lämpimänruskeat silmät lämmittivät hänen sydäntään, joiden nauru sai hänet nauramaan, jotka hän halusi ottaa käsiensä väliin ja suudella, kasvot, jotka liikuttivat häntä. Birgit liikutti häntä.

Oman paikan etsiminen elämässä, kirjoittamiseen liittyvä salaperäisyys, unelma myöhäisestä menestyksestä, alkoholi-riippuvuuden aiheuttama kärsimys, lasten ja koirien tuottama ilo – kaikessa siinä piili paljon täyttymätöntä, paljon saavuttamatonta, joka liikutti häntä. Oliko liikutus vähäisempi rakkauden muoto? Ehkäpä, jos muuta ei ollut. Mutta hän tunsikin muutakin.

Jakkaralta noustuaan hän ei ollut sovussa asioiden kanssa. Hän ei ollut koskaan lakannut toivomasta, että asiat olisivat toisin. Mutta hän oli rauhallinen. Asiat olivat niin kuin olivat. Hän meni olohuoneeseen, istuutui sohvalle ja luki vastailmestyneitä kirjoja – juuri uusien kirjojen ehtymätön virta oli saanut hänet ryhtymään kirjakauppiaaksi.

2

KUN HÄN SINÄ iltana meni makuuhuoneeseen istahtaakseen jakkaralle Birgitin viereen, vuode oli tyhjä. Hän meni eteiseen ja nousi portaat keittiön yläpuolella olevaan palvelijahuoneeseen. Huone oli ahdas ja matala, ikkuna oli pieni ja antoi sisäpihalle, mutta Birgit piti sen ahtaudesta ja kahdesta ovesta, joista toinen oli portaiden ala- ja toinen yläpäässä, ja oli tehnyt huoneesta kirjoituskammionsa. Hän koputti oveen; Birgit ei halunnut hänen häiritsevän, eikä varsinkaan astuvan yllättäen sisään. Vastausta ei kuulunut, ja hän avasi oven. Kirjoituspöytä oli järjestyksessä, vasemmalla oli paperipino, oikealla mustekynä, jonka hän oli antanut Birgitille lahjaksi vuosia sitten. Ikkunan viereen oli kiinnitetty muistilappu, Birgitin käsialaa. Hän tiesi, ettei saisi lukea sitä. »Sinulla on...» Hän ei lukenut pidemmälle.

Hän löysi Birgitin kylpyhuoneesta. Birgit makasi ammeessa, pää veden alla, tummat hiukset ammeen reunalla. Hän kohotti Birgitin päätä, vesi oli kylmää, Birgit oli varmasti maannut ammeessa tuntikausia. Hän veti Birgitin ylemmäs saadakseen tuettua pään ammeen reunaa vasten. Nykyaikaisessa ammeessa ei olisi voinut luisua veden alle. Miksei heillä ollut nykyaikaista ammetta! He olivat kumpikin arvostaneet syvän ja pitkän jugendtyylisen ammeen

yllellisyyttä, kunnostuttaneet sen perusteellisesti ja nauttineet yhdessä kylpemisestä.

Hän ojentautui ja katsoi alas Birgitiin. Hän näki rinnat, joista vasen oli hiukan isompi kuin oikea, vatsan arven, ojennetut käsivarret ja jalat, kädet, jotka näyttivät leijuvan ammeen pohjan yläpuolella selkäpuoli ylöspäin. Hän muisti Birgitin usein mainitseman mutta toteuttamatta jääneen toiveen vasemman rinnan pienennysleikkauksesta, hänen pelkonsa, kun umpisuoli tulehtui ja piti poistaa, hänen pianonsoittonsa, josta noiden pitkien sormien ei olisi pitänyt luopua. Hän katsoi alas Birgitiin ja tiesi tämän olevan kuollut. Silti tuntui kuin hän voisi myöhemmin kertoa Birgitille löytäneensä hänet kuolleena kylpyammeesta ja puhua asiasta hänen kanssaan. Ikään kuin Birgit olisi kuollut vain hetkeksi, ei pitkäksi aikaa, ei lopullisesti.

Hänen pitäisi soittaa pelastuslaitokselle. Mutta mitään pelastettavaa ei ollut, ei ollut kiirettä. Sitä paitsi hän pelkäsi soittoa seuraavaa hälinää, sireenit soiden ja valot vilkkuen talon edustalle pysähtyvää ambulanssia, paareja kantavia miehiä, poliisia, joka keräisi todistusaineistoa ja kuulustelisi häntä, kellarikerroksen uteliasta talonmiestä. Hän istuutui ammeen reunalle. Onneksi Birgit oli sulkenut silmänsä. Häntä kammotti ajatus auki jääneistä silmistä, joilla Birgit loisi häneen lasittuneen, tyhjän katseen. Silmät olisivat auki, jos Birgit olisi saanut äkillisen sydänkohtauksen tai aivoinfarktin. Ei, hän oli nukahtanut. Noin vain? Oliko Birgit vain juonut liikaa? Vai ottanut jotain muutakin? Hän nousi ammeen reunalta, meni lääkekaapille, etsi kaapissa ollutta Valium-pakkausta muttei löytänyt sitä ja avasi jalalla pienen

jäteastian kannen. Lääkepakkaus ja tyhjä alumiiniliuska löytyivät jätteastiasta. Montako tablettia liuska oli sisältänyt, montako Birgit oli mahtanut ottaa? Oliko hän vain halunnut päästä varmasti uneen? Vai olla heräämättä enää koskaan? Hän istuutui taas ammeen reunalle. Mitä sinä halusit, Birgit?

Birgitin masennusjaksot olivat olleet hänen tiedossaan jo vuosia. Hän oli aina uudelleen yrittänyt saada Birgitin menemään terapeutille tai psykiatrille; hänellä oli ystäviä, jotka olivat lievittäneet depressioitaan terapioissa tai torjuneet niitä lääkkeillä. Mutta Birgit ei ollut halunnut. Ei hän kärsinyt depressiosta, ei sitä ollut edes olemassa. Oli vain melankolisia ihmisiä, heitä oli aina ollut, ja hän oli yksi heistä. Ei hän halunnut antaa lääkkeiden muuttaa itseään toiseksi ihmiseksi. Hänen mielestään oli nykyaikaista humputusta, että jokaisen pitäisi olla tasapainoinen ja elämänmyönteinen. Totta, Birgit oli mietteläämpi, vakavampi, raskasmielisempi kuin muut, niinäkin aikoina kun ei kärsinyt masennuksesta. Ei niin, etteikö hän olisi nauranut hauskalle sattumukselle tai huomautukselle. Mutta se leikillinen kepeys ja ironinen ylemmyys, jolla ystävä- ja työtoveripiirissä puhuttiin kirjoista ja elokuvista, yhteiskunnasta ja politiikasta, oli hänelle vierasta, ja sitäkin vieraampaa Birgitille oli se, että poliitikot ja taiteilijat eivät ottaneet itseään ja tekemisiään vakavasti, vaan tyytyivät herättämään huomiota, oli se sitten hämmästyttä, huvittuneisuutta tai kummeksuntaa, pääasia että he saivat huomiota. Birgit suhtautui vakavasti kaikkeen, mikä oli vakavaa. Vasta myöhään, muurin murtumisen jälkeen, tutustuttuaan paremmin itäberliiniläisiin ja brandenburgilaisiin kirjakauppiaisiin hän oli tajunnut, että Birgit oli siinä asiassa

DDR:n lapsi, tuon proletaarisen maailman, joka preussilaisen sosialistisella innolla halusi muuttua porvarilliseksi ja otti kulttuurin ja politiikan vakavasti – mikä oli aikoinaan ollut ominaista porvaristolle mutta päässyt sittemmin unohdumaan. Siitä lähtien hän oli nähnyt Birgitin uusin silmin, arvostaen ja myös surren sitä, minkä hänen oma maailmansa oli unohtanut ja kadottanut.

Ei, Birgitin melankolia ei suinkaan ollut ajanut häntä itsemurhaan. Melankolia ja punaviini, lasillinen jos toinenkin, olivat väsyttäneet hänet. Sitten hän ei ollut malttanut odottaa unen tuloa vaan halusi pakottaa sen tulemaan. Hän pakotti unen tulemaan, ja uni pakotti hänet polvilleen. Mikset voinut odottaa, Birgit? Toki hän tunsu Birgitin kärsimättömyyden. Sen takia Birgit ei ollut tuhlanut aikaa kenkien riisumiseen ja ostosten purkamiseen ja ruoanlaittoon ja tiskaamiseen ja pyykkeihin. Kuolemaan johtanut kärsimättömyys.

Hän alkoi nauraa nieleskellen kyyneliään. Hän nousi ammeen reunalta ja soitti pelastuslaitokselle. Sitten hän soitti poliisille. Miksi odottaa, että pelastuslaitos hoitaisi asian. Hän halusi saattaa kaiken päätökseen.

3

KAHDESSA TUNNISSA kaikki oli ohi. Pelastajat tulivat ja menivät. Poliisit, kaksi miestä siviilipuvussa ja kaksi uniformussa, eristivät tapahtumapaikan ja etsivät jälkiä. Hän kuvaili rikostutkijoille, miten oli Birgitin löytänyt, selitti, miksi oli tiskannut lasin, josta Birgit oli juonut, näytti pienestä jätteastiasta löytämänsä lääkepakkauksen ja alumiiniliuskan ja seurasi, miten poliisit etsivät tuloksetta jäähyväiskirjettä. He kutsuivat hautausurakoitsijan, joka pakkasi Birgitin ruumissäkkiin ja kuljetti hänet oikeuslääketieteelliselle. He kysyivät, milloin hän oli Birgitin löytänyt ja mitä hän oli tehnyt iltapäivän ja illan aikana. Kun hän vastasi olleensa kirjakaupassa yhdeksään, minkä työntekijät ja asiakkaat voisivat todistaa, poliisit muuttuivat ystävällisemmiksi. Voisiko hän käydä poliisiasemalla seuraavana päivänä?

Hän saattoi poliisit asunnosta, sulki oven ja kiinnitti oviketjun. Hän ei tiennyt mitä tekisi. Hän ei pystynyt nukkumaan, ei lukemaan, ei kuuntelemaan musiikkia. Hän olisi halunnut itkeä. Hän meni pyykkihuoneeseen, kantoi kuivat pyykit keittiön pöydälle ja työnsi märät kuivausrumpuun. Kun hänen käsiinsä osui Birgitin yksi mieluisimmista ja eniten käyttämistä T-paidoista, hän ei enää jaksanut, vaan jätti kaiken siihen.

Hän kiipesi portaat Birgitin kammariin ja istuutui kirjoituspöydän ääreen. Nyt hän luki muistilapun kokonaan: »Sinulla on ankaran Jumalan haltuusi uskoma lahja.» Kenen tekstiä se oli? Miksi Birgit oli kirjoittanut sen muistiin? Miksi hän oli kiinnittänyt lapun seinään? Mistä sen piti muistuttaa? Sitten hän tarttui paperipinoon. Se oli käsikirjoitus; tekijän hän tunnisti naiseksi, jonka kanssa Birgit oli ollut samassa kirjoituspiirissä. Ei hän halunnut lukea jonkun tuntemattoman naisen kirjoittamaa tekstiä, vaan Birgitin. Hän avasi kirjoituspöydän laatikot yhden toisensa jälkeen. Ylimmässä oli tyhjiä paperiarkkeja, sekalainen kokoelma kyniä, pyyhkekumi ja teroitin, paperiliittimiä ja teippirulla. Kahdessa alemmassa oli kansioita ja niissä konekirjoitettuja arkkeja, osassa vain pari riviä, toisissa pitkiä kappaleita, Birgitin käsialalla kirjoitettuja lappusia, kirjeitä, lehtileikkeitä, kopioita, valokuvia, lehtisiä. Kansioita ei ollut nimetty, eikä niiden sisältö näyttänyt olevan järjestyksessä. Mutta hän tunsi Birgitin; sekasorto oli taatusti vain näennäistä, eri kansiot merkitsivät todennäköisesti romaanin eri käsitteitä tai näkökulmia tai lukuja, joihin materiaali kuului. Hän ei kuitenkaan kyennyt keskittymään hahmottaakseen järjestelyperiaatteen.

Kansioiden välistä löytyi postikortti. Se oli ostettu Dresdenin taidegalleriasta ja esitti Jean-Étienne Liotardin Kaakaotyttö-maalausta. Hän käänsi kortin ympäri. Kääntöpuolella oli DDR:n postimerkki, ei lähettäjä. »Rakas Birgit, minä näin hänet jonkin aikaa sitten, oikein iloinen tyttö-lapsi. Hän muistuttaa sinua. Terveisin Paula.» Hän käänsi postikortin ja tutki Kaakaotyttöä tarkkaan. Hän ei löytänyt yhtäläisyyksiä. Tarkkaavainen katse, se Birgitillä saattoi olla,

mutta nenä ei ollut noin terävä eivätkä huulet noin suipot. Eikä Kaakaotyttö oikeastaan näyttänyt iloiselta, ei todellakaan.

Hän tuli ajatelleeksi, ettei koko asunnossa ollut ainutakaan kuvaa Birgitistä, ei myöskään kirjakaupassa hänen kirjoituspöydällään. Joillakin hänen ystävillään oli piirongin yläpuolella kokonainen valokuvagalleria hopeisissa ja mustissa kehyksissä, valokuvia häistä, lomamatkoilta ja retkiltä, valokuvia omista vanhemmista ja lapsista. Birgitillä ja hänellä ei ollut lapsia. Heidän vuonna 1969 pidetyistä häistään ei ollut valokuvia, sillä Birgitiä oli hieman nolottanut koko tilaisuus, eivätkä he tehneet siitä numeroa, koska Birgitin ystävien silmissä häiden viettäminen oli vanhanaikainen rituaali. Kumpikaan heistä ei harrastanut valokuvaamista. Hän otti lompakon housuntaskustaan ja varmisti, että Birgitin passikuva, jota hän oli kantanut mukanaan jo vuosia, oli yhä ajokortin ja rekisteriotteen vieressä. Hän teettäisi kuvasta suurennoksen.

Hän ei löytänyt Birgitin kirjoituspöydän laatikoista etsimäänsä. Yhdestäkään ei löytynyt käsikirjoitusta. Alimmassa laatikossa oli vodkapullo, josta hän joi jatkaessaan tuloksettomia etsintöjään kammarin kapean päädyn kirjahyllystä. Aamun koittaessa hän nukahti lattialle. Lintujen laulu herätti hänet hetken päästä. Hetkeen hän ei tiennyt missä oli. Ei muistanut, mitä edellisenä päivänä oli tapahtunut. Sitten muisto palasi; se tulvi ensin päähän ja sitten koko ruumiiseen. Vihdoin hän saattoi itkeä.

»Ne, jotka jäivät, eivät voi iloita
omasta maastaan.
Ne, jotka lähtivät, eivät voi palata;
heidän maanpakonsa ei lopu koskaan.»

Kesällä 1964 itäsaksalainen Birgit ja länsisaksalainen
Kaspar rakastuvat ja aloittavat yhteisen elämän Länsi-Saksassa.

Vasta Birgitin kuoleman jälkeen Kaspar saa tietää Birgitin
kantaneen mukanaan kipeää salaisuutta, pakonsa
todellista hintaa. Päätös etsiä vastauksia vie Kasparin matkalle
menneisyyteen ja Saksojen yhdistymisen jättämiin arpiin
– ja kohti nuorta naista, jonka maailma on täysin erilainen
kuin hänen omansa. Voiko yhteys syntyä yli
vuosikymmenten ja aatteiden välisen kuilun?

»Schlink on herkkä, terävä havainnoija ja
tavattoman älykäs tarinankertoja. Hänen proosansa on
kirkasta, tarkkaa ja kauneudessaan suorastaan eleganttia.»

– FRANKFURTER NEUE PRESSE

